

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

A korai rendi állam kialakulása Svédországban a 16-17. században

Szerző:

Völcssey Balázs

2010.december 5.

Mi az abszolutizmus

Célszerűnek tartom a svéd abszolutizmus részletes ismertetése előtt röviden vázolni az abszolutizmus kialakulását Európában a legfontosabb ismertetőjegyeivel.

Az abszolutizmus a politikai hatalom jogilag nem korlátozott gyakorlását, valamint az ezt igazoló eszmerendszert jelenti.¹

Vajon miért, és hogyan alakult ki ez a kormányzati berendezkedés?

Az előzmények között első helyen kell megemlíteni az ún. rendi központosított monarchiát. Ez lehetővé tette, hogy az uralkodók jelentős mennyiségű adójövedelemmel rendelkezzenek, s a befolyt pénzből pedig addig nem tapasztalt méretű hadsereggel bírjanak. Hatalmuk támaszát ugyanis elsősorban a katonák adták.

Az abszolutizmus során megváltozott a felfogás arról, hogy hogyan kell egy országot irányítani. A legfontosabb újítás az volt, hogy fokozatosan felváltották a területi igazgatás kormányzerveit a szakigazgatási kormányzervek. (A korszak legfontosabb szervei egész Európában a haditanácsok voltak, amelyek a hadsereg szakszerű igazgatásával foglalkoztak.)

Másik, nem kevésbé fontos lépés volt az abszolút monarchiák kialakulásához vezető úton az, hogy az uralkodók az országuk kisebb „közigazgatási egységeiben” (pl.: tartományokban, megyékben) is érvényesíteni tudták hatalmukat, hű embereikre támaszkodva. (Gondoljunk csak a francia *intendásokra*, vagy a porosz *Kreiskommissarokra*).

Ebben a korszakban megváltoztak az uralkodót ért kihívások és az erre adott válaszok.

---

¹ Jogi Lexikon. KJK-Kerreszöv Kiadó Bp. 1999.

1. A nagy földrajzi felfedezések következtében egy-egy állam területe többszörösére növekedett, s ezeket egyben tartani csak fegyveresen úton lehetett, aminek jelentős volt a költségvonzata.

2. Az öreg kontinensre tömeges mennyiségben beáramló nemesfémhullám miatt árforradalom következett be, szinte minden élelmiszer ára drasztikusan megemelkedett. Ennek következtében több helyen éhség tört ki a szegényebb rétegek között, amit igen gyakran lázadás kísért, s a felkelések leverése során ugyancsak a hadseregre támaszkodhatott a monarcha.

3. Végül a XVI. Században elindult a reformáció, újabb okot szolgáltatva fegyveres konfliktusokra mind az államokon belül (pl.: Szent Bertalan éjszakája {1572}), mind államok között (pl.: harmincéves háború).

Látható, hogy a hadseregnek, mindhárom esetben kulcsfontosságú szerepe van. (Érdekesség talán, de sokat mondó adat, hogy míg az 1500-as években 25, addig a XVII. Században mindösszesen hét esztendő telt el békében) Hangsúlyoznom kell azonban, hogy ezekben a századokban háttérbe szorul a korábbi rendi alapokon nyugvó hadsereg-modell, s helyébe a zsoldoseregek lépnek, amik rengeteg pénzt emésztenek fel. Világos, hogy az uralkodók ezeket a költségeket különféle adók formájában szedik be az alattvalóktól, nem véletlenül fogalmazta meg Dennis Richet francia történész, hogy „Az abszolutizmus az adóztatás gyermeke”²

Jellemzője még ennek a korszaknak, hogy a rendi gyűléseket vagy teljesen felszámolják (pl.: Franciaország), vagy pedig ugyan szinte folyamatosan működik, de a monarcha engedelmes kiszolgálója (pl.: Anglia, Svédország).

Mindezekből úgy tűnhet, mintha az uralkodók hatalmát semmi sem korlátozta volna. Ez azonban nincs teljesen így, mert bár földi hatalom nem vonhatta felelősségre, mégis voltak uralmát korlátozó tényezők:

1. Államvallás
2. Az alaptörvények, számos helyen ilyen „alkotmány” nak is nevezhető ősi szokások, törvények rendezték például a trónöröklést (pl: Magna Charta Libertatum)

---

² Hahner Péter: A régi rend alkonya 53. o.

3. Természetes törvények: pl.: „senki sem fosztható meg önkényesen személyes szabadságától és a tulajdonától”³. Kis túlzással a mai legalapvetőbb alkotmányos tételekkel rokoníthatók ezek az elvek.

4. Társadalomban megtalálható kiváltságok rendszere

5. Az akár több évszázada is működő régi intézmények, mint például Svédországban a *rad* (királyi tanács), amire a király nyugodtan támaszkodhatott.

6. Végezetül fontosnak tartom kiemelni, hogy ha esetleg a fent említettek nem érvényesülnének, abban az esetben a társadalom „bízhatott” a kommunikáció és tömegtájékoztatás kezdetlegességében.

A fentiek fényében helyesebb lenne az **abszolút monarchiát korlátozott monarchiának** nevezni.

A svéd abszolutizmus kialakulásnak előzményei

Svédországban az abszolutizmus kibontakozására a térség földrajzi-éghajlati, valamint népesedési jellemzői nagyban rányomták a bélyeget. Fölmerül a kérdés, hogyan tudott a - sok esetben - fékező tényezők ellenére a svéd állam az 1600-as évek közepére Európa egyik - ha nem a legerősebb - nagyhatalmává nőtte ki magát? Tekintélyét illusztrálja, hogy a svéd uralkodó komoly beleszólási jogot élvezett a vesztfáliai béke rendszerének a kialakításába, valamint a Balti-tenger környéke nagy része is svéd kézen volt, de talán az egyik legfontosabb, hogy képviselettel bírt a Német-Római Birodalom Birodalmi Gyűlésén.

A svédek a természeti erőforrások területén nem számították nagyhatalomnak. Az állam területének jelentős hányadát tavak és erdők borították, ráadásul tovább tetézte ezt az, hogy a zord éghajlati viszonyok miatt télen szinte lehetetlenné vált a közlekedés. (Ez olyan probléma volt, amivel egy közép, vagy nyugat-európai államnak, pl.: Franciaország, Spanyolország nem kellett számottevően számolnia. Ebben tényezőben is kereshető a svéd abszolutizmus kialakulásának a különlegessége.).

---

³ Hahner Péter: A régi rend alkonya 54. o.

További fontos szempont, hogy népessége (Finnországgal együtt) 1611-ben mindösszesen 1,3 millió volt⁴. Míg a kontinens centrumában jelentős szerepet töltöttek be ebben az időszakban a városok, addig az általam vizsgált országnál a városoknak csak igen csekély szerepük volt.

Ráadásul ezeket is zömében németek alapították, a Hanza-kereskedők pedig uralták a külkereskedelmet.

Társadalom is gyökereiben más felépítésű volt, mint Európa más államaiban, értem az alatt, hogy a svédeknél hiányzott a vállalkozói, és a művelt hivatalnokréteg is.

A *Riksdag*nak nevezett rendi gyűlésben ugyan négy társadalmi réteg képviseltette magát, de ezek közül éppen a polgárság volt a legjelentéktelenebb.

Érdekes alaposabban szemrevételezni a svéd gazdaságot is. A Vasa-korszak kezdetén a vidéki gazdaságban nem, vagy nem teljes mértékben jelentek meg a feudális termelési viszonyok. Ez alapján természetesen hiba lenne arra következtetnünk, hogy Svédországban nem alakult ki a feudalizmus, holott ezt számosan állították. Fontos, hogy a svéd mezőgazdasági rendszer másik, nem kevésbé jelentős fele, ugyanis vagy a király, vagy a nemesség, vagy egyház kezében volt, és ezen rétegek viszont a tőlük függő parasztságtól feudális módon vonták el termékeket. Hangsúlyozandó azonban, hogy náluk-ellentétben a gazdaságon kívüli kényszert alkalmazó Nyugat-Európával és például Magyarországgal (lásd örökös jobbágyság 1514 után)-nem lettek jogi szempontból egyenlők a parasztok a jobbágyokkal. Emellett a társadalom differenciálódása sem ment végbe-szembe Nyugat-Európával-, ugyanis az egész arisztokrácia mindösszesen 400-500 családból állt, s anyagi helyzetüket tekintve egy szinten voltak a jobb módú parasztsággal, őket *kappar*-nak, vagyis vidékinek hívták. Ebből következik, hogy az arisztokratikus rétegen belül sem jött létre feudális hierarchia, így tartományúri hatalom sem alakult ki. Ez rendkívül fontos, mert az az ok, amiért ez a roppant homogén nemesség nem tudott érdemi ellenfele lenni a későbbi katonai akciók révén meghódított „tengeren túli területek”⁵lakosságának. (1700-as években a meghódított népesség tette ki Svédország lakosságának közel felét). A földterületeknek csak kevesebb, mint a felét lehetett művelés alá vonni. Éppen ezért is még a 17. században is csak a birtokok kevesebb,

---

⁴ Hahner Péter: A régi rend alkonya 309. o.

⁵ Mezey Barna-Szente Zoltán: Európai alkotmány-és parlamentarizmus történet

mint 8%-a volt majorsági egység. Tovább tetézi ezt a tény is, hogy számottevő volt a falusi kistermelés, ami miatt a kommercializáció rendkívül alacsony volt. (Ezzel szemben Anglia éppen a kommercializáció magas mutatója miatt tudott kiemelkedni gazdaságilag Európában, ugyanis elszórt és kevés földbirtokkal rendelkező nemesség kényszerhelyzetbe kerülve önként vállalkozott az egymással való gazdálkodásra.) Nem meglepő az sem, hogy az uralkodók jövedelmeiket túlnyomórészt természetben kapták (pl.: halat, rezet, irhakat, különféle szőrméket stb.,). A királyi udvarnak pedig, hogy pénzhez jusson mindezeket pénzzé kellett tennie. A fentiek alapján nyugodtan állíthatjuk, a korszakban Svédország egy gazdaságilag rendkívül elmaradott állam volt. Így az abszolutizmus kialakulásában a gazdasági alapot nem a fejlett kereskedelem és ipar adta (mint általában megszokott volt), hanem -akárcsak Spanyolországban-a kiapadhatatlan ezüst-és rézbányák Bergslagenben.

Ezek a gátló körülmények sem akadályozták meg azonban, hogy a 1520-as évek folyamán elinduljon az a folyamat, aminek eredményeképpen létrejött az abszolút monarchiák egy válfaja ebben a skandináv államban.

A svéd abszolutizmus kialakulása és története a 1648-ig

A folyamat megértéséhez érdemes visszanyúlni a kezdetekhez. 1397-ben létrejött a skandináv államokat tömörítő kalmári unió. Ez 1523-ban megszűnt I. Vasa Gusztáv királlyá választásával. Ami az unió további sorsát illeti az két részre szakadt: az egyik fele (a mai Norvégia és Dánia) Dánia fennhatósága alá került, míg a másik felét a svédek birtokolták (ráadásul 1809-ig Finnország is svéd gyarmat volt). Fontos hangsúlyozni, hogy nagyban segítette az új állam kialakulását nemcsak az ország belső egysége, de a külső tényezők is.

1520-ban, Dániában II. Keresztély uralkodott, aki nagy hadsereggel bevonult az országba, azzal a nem titkolt céllal, hogy kivégezzen néhány arisztokratát, akik a Sture-frakcióból származtak. Tudni kell, hogy ez a család uralkodott a kalmári unió utolsó éveiben helyi régensként. Ez a veszély szinte az egész svéd nemzetet Gusztáv Vasa mellé állította, mind a parasztságot, mind a helyi arisztokráciát egyaránt. Ez megteremtette a lehetőséget arra, hogy sikeresen szálljon szembe a dánokkal, majd három év múlva Lübeckre is támaszkodva megszilárdította hatalmát országában.

Ami a belső egységet illeti: Az ország homogén volt vallási szempontból. A korszak a reformáció időszaka volt egész Európában, a folyamat a svédeknél 1527-ben kezdődött (holott már 1521-ben található adat a lutheri tanítás jelenlétére Svédországban, valószínűsíthetően a németeknek köszönhetően⁶) és 1544-ig tartott.

Az áttérést minden vitát kizáróan gazdasági szempontból a legsikeresebben a Vasadinasztia hajtotta végre. (Ezzel szemben szemléletes negatív példa Anglia esete, itt ugyanis a Tudor-ház elherdálta az elkobzott kolostori vagyont, míg a németek ugyancsak nem becsülték meg a szekularizált egyházi vagyont.) Az egyházi vagyon kisajátításának az eredményképpen a svéd uralkodó kezén lévő földbirtokmennyiség megnégyszereződött, s ezzel párhuzamosan a tized kétharmadát is megszerezte.

A reformáció előszeleként Stockholmban az istentiszteleteket egyre több helyen a svédek anyanyelvén tartják. Megjelenik Olaus Petri fordításában az Újtestamentum (Nya testamentet) is.

1527-ben országgyűlést tartanak *Västerasban*, ami azért külön kiemelendő, mert itt születik egy megállapodás (*Västeras' recess*), amely kimondja, hogy az egész nép a király mellé áll, s a fiskális problémákat az egyházi vagyon elvételével kívánják orvosolni. A vezető egyházi méltóságok, a püspökök a kastélyaikat átadják a királynak. Ezek az egyházi méltóságok tekintélyes méretű fegyveres kísérettel bírtak, de a megállapodás előírta, hogy ezen „testőrség” létszámát jelentősen csökkenteni kell, aminek a mértéket az uralkodó határozta meg. Ennek finanszírozásához természetesen kevesebb jövedelem szükséges, a fennmaradó „haszon”, pedig a királyt illette. Jelentős változások történnek az egyházi adományozás körében is: azok, akik korábban (1454 után) az egyháznak földterületet adományoztak, bármiféle ellenszolgáltatás nélkül visszavehetik azt, viszont kiemelendő, hogy amennyiben korábban adományozó a földbirtokot eladta, akkor már csak visszavásárlással szerezhette meg újra a korábbi birtokát.

A reformációnak érzékelhető hatása volt, mind a *rad*-ra, mind a *riksdag*-ra. A *rad*-ból teljes mértékben kiszorult az egyházi réteg, a *riksdag*ban továbbra is rendelkeztek képvisellel, de szerepük nagyban lecsökkent⁷. Jól mutatja a reformáció sikerességét, hogy 1528-ban a koronázási

---

⁶ Nagy Gábor: Det var en gang ett fattigt land; Gesta, Miskolci Történész Folyóirat 2005, 1-2. szám

⁷ Kersten Krüger: Die Ständischen Verfassungen inSkandinavien in der Früher Neuzeit; Verlag, 2005: 186. p.

esküben már nem szerepel az a kötelezettség, hogy az egyház jogait és a tulajdonát meg kell védeni.

A következő fontos lépcsőfok ebben a folyamatban, 1529. Ebben az esztendőben felkelés tört ki (nyugat-götlandi urak felkelése⁸), amikor is a reformáció ellenes arisztokraták egy püspök irányításával megkísérelték visszaállítani az egyház régi hatalmát, valamint tiltakoztak a királyi hatalom kiterjesztése ellen is. Ez a próbálkozás kudarcra végződött a résztvevők egy részét kivégezték, a vezetői pedig külföldre menekültek. Világosan következik ezekből az eseményekből, hogy az egyház és az állam küzdelméből, az utóbbi kerül ki győztesen. (Érdeemes röviden kitérni a reformáció eredményeire Finnországban is, hiszen 1809-ig svéd gyarmatnak számított. Itt egy halászfőnök volt a változtatás vezetője, a katolikus egyház szerepének csökkenésével párhuzamosan erősödött a finn nyelv. Ugyanakkor az egyházi vagyon teljes elkobzása tizenöt év alatt végbement.)

A vallási megújulás mellett az abszolutizmus kialakulását előmozdította az is, hogy az uralkodó igyekezett kiépíteni egy olyan központi, a bürokráciára és a királyi tisztviselőkre támaszkodó közigazgatási rendszert, amely révén hatalmát az egész országban érvényesíteni tudta. A király sikeresen állította maga mellé a nemességet is, kihasználva folyamatos, gazdasági előnyökért is folyó küzdelmüket az egyházzal, s így e társadalmi rétegre is bízva támaszkodhatott az egyházi vagyon kisajátítására. Fontos azonban, hogy a monarcha nem kívánt nagy hatalmat adni a nemességnek, ez bizonyítja az a tény is, hogy egyre ritkábban adományozott nekik tiszta lovagi hűbért (*län pa tjänst*), ehelyett előszeretettel ruházta fel őket *förläning*-gel, ami egy félminiszteriális javadalomfajta jelentett. Tudni kell a *förläning*-ről, hogy meglehetősen korlátozott méretű volt, s, hogy egy „meghatározott közigazgatási kinevezésért kiutalt meghatározott királyi bevétel összegére rúgott”⁹. A nemesség mindezek ellenére végig támogatója volt a királynak, ezt segítette az a nem lebecsülendő tény is, hogy Gusztáv leverte a lázadásokat, mind Dalmáciában(1527), mind Smalandban (1534-1541).

Egy jó uralkodó, taktikus politikus is egyben, igaz ez a kijelentés Gusztávra is. Remek meglátás volt tőle, hogy megtartotta a *radot* (királyi tanács), amit hagyományosan a mágnások

---

⁸ Nagy Gábor: Det var en gang ett fattigt land; Gesta, Miskolci Történetész Folyóirat, 2005, 1-2. szám

⁹ Anderson Perry: Az abszolutista állam, 226. o.

alkottak. A véleményüket elmondhatták politikai ügyekben, azonban a közigazgatás irányításából kizárták őket.

Gusztáv zsenialitását mutatja az is, hogy nagyban támaszkodott a *riksdagra*, azaz a rendi gyűlésre, hogy ezzel is nagyobb legitimitást adjon a megalkotott törvényeknek. Kulcsfontosságú esemény történt 1544-ben, amikor Västerasban elfogadták a rendek, hogy a monarchia többé nem választott, hanem örökletes lesz. Érdemes röviden kitérni a riksdag összetételére is, mert van olyan különleges Európában, mint az egész abszolutizmus Svédországban. Itt ugyanis egy négykamarás országgyűléssel találkozhatunk, ahol képvisellel bírt a szabad parasztság is. Ezen réteget nem illette meg a törvénykezdeményezési jog. A *riksdag* végig komoly támasza volt az uralkodónak a hatalomgyakorlásban, éppen ezért szokás a svédek esetében parlamentáris abszolutizmusról beszélni. Olyannyira szolidáris volt a királlyal a *riksdag*, hogy még a törvénykezdeményezési és a kormányzatot ellenőrző jogáról is lemondott, így tulajdonképpen felesleges is lett a létezése, s végül 1693-ben meg is szűnt. (A Vasa-dinasztia ezt kihasználva gyakran fordult az országgyűléshez.)

Amennyiben egy ellensúlyt szeretnénk találni a királlyal szemben, az, ha volt is, akkor az az arisztokratikus összetételű *rad*.

Egész Európában csak a svéd királynak volt lehetősége- éppen a független parasztság miatt-, hogy egy összeíráson alapuló hadsereggel rendelkezzen. Ez 1544-ben meg is történt, így jött létre az *utskrivning*-rendszer. Nagy előnye volt, tagjai nem jobbágyok voltak, nem kellett tartani a *jacquerie*-hez (pl.: Franciaországban, 1358-ban) hasonló lázadástól.

I Gusztáv fiai, XIV. Erik és a majdani III. János, egy olyan államot örököltek, ahol az uralkodó gyümölcsöző kapcsolatot tartott fenn az arisztokratákkal, mint az egyik támaszával.

Az 1560-ban trónra kerülő XIV. Erik komoly tetteket hajtott végre. Ezek közül a legjelentősebb az volt, hogy elérte a hercegeknél az arbogai cikkelyek elfogadását 1561-ben. Ezek a cikkelyek kimondják, hogy a hercegek a király alattvalói, seregeikkel háború esetén az uralkodót támogatják, csak a király engedélyével léphetnek kapcsolatba idegen hadakkal. Ezen kívül azt is

tartalmazta ez a cikkely, hogy a bíraskodás joga hercegségekben is az monarchát illeti, adót nem vethetnek ki, valamint az ország területén élők hűségüket tesznek a királynak.

Ugyanebben az esztendőben az uralkodó a svéd birodalom kiépítésének az irányába egy fontos katonai lépést tett, elfogadta Ravel város hűségnyilatkozatát. Ennek folyományaként elkezdődött országának baltikumi terjeszkedése.

Nem kevésbé fontos intézkedése volt az, hogy létrehozott egy új arisztokrata rangrendszert, amely értelmében a mágnásoknak grófi és bárói címeket adományozott, s így őket örökletes hűbérekkel ruházta fel.¹⁰

1568-ban XIV. Eriket, testvére III. János követte a trónon, aki nagyobb sikerrel folytatta a bátyja által megkezdett lívóniai háborút. Sikerének oka elsősorban a Lengyelországgal és Oroszországgal megkötött szövetség volt. A katonai akciók eredményképpen a svédek megszerezték első, tengerentúli „gyarmatukat”, Észtországot. Ez megalapozta Svédország tengerentúli hatalmának az alapját.

Érdeemes visszatekinteni a belpolitika alakulására is, ugyanis míg a király sikeresen növelte kialakuló birodalmának a méretét, ezzel párhuzamosan rohamosan mértékben szaporodtak belföldön a *förläning*-javadalmak (ezeket elsősorban hozzá hű emberek kapták). Ennek köszönhetően a XVI. század végére a nemesség birtokában a földterületek mindössze egyharmada volt, így a korábban pozitívként értékelt, kiemelkedően jó kapcsolat az uralkodó és az arisztokrácia között, megromlani látszott.

III. Jánost a trónon a katolikus Zsigmond követték. Rendkívül fontos, hogy az új monarcha katolikus vallású, holott tudjuk, hogy Svédországban jelentős sikereket ért el a reformáció.

Az eredmény nem is maradt el: kiéleződött a szembenállás, mind vallási, mind politikai szempontból az uralkodó és a nemesség között. Zsigmond a katolikus megújulás egyik lelkes híve volt, ráadásul öt évvel korábban Lengyelország királyává is megkoronázták.

---

¹⁰ Anderson Perry: Az abszolutista állam, 227. o.

Alkotmányjogilag egy érdekes helyzet állt elő ennek következtében: Tudjuk, hogy a svéd nemesség ragaszkodott ahhoz, hogy az uralkodó lutheránus vallású legyen, de ami talán ennél is fontosabb, feltételként kikötötte, hogy Zsigmond óvakodjon a két ország közigazgatási egységesítésétől. Az uralkodó ezeknek a követeléseknek nem tett eleget, így Svédországot tíz évek keresztül ún. abszontista (távollévő) uralkodóként kormányozta Lengyelországból. Az állam tényleges irányítását, nagybátyja Károly és a mágnásokból álló *rad* látta el. (Általánosságban megállapítható, hogy, ha egy uralkodó vagy kiskorú, vagy abszontista volt megerősödött a *rad* hatalma Svédországban)

Ennek a furcsa kormányzásnak a következménye Károly hatalomátvétele lett. A tehetséges södermanlandi herceg sikeres pápaellenes propagandát folytatott unokaöccsével szemben, azzal fenyegetőzve, hogy a távollévő uralkodó az országot rekatolizálni szeretné. Nem lett volna elég ez a hatékony negatív kampány, ha ez nem párosult volna a visszatérni akaró Zsigmond felett aratott katonai győzelemmel 1604-ben.

A győzedelmes, most már IX. Károly, uralkodását, a Zsigmond-pártiak egy részének a kivégzésével kezdte. Az így jelentősen meggyengült arisztokráciára ismét nyugodtan támaszkodhatott az uralkodó. Célja volt a *rad* meggyengítése, ezért összehívta *riksdagot*, ami nem okozott csalódást, ugyanis ismét engedelmes kiszolgálója lett a monarchának, s ezzel egy időben, megnövelte a nemesség katonai szolgálatait. Az arisztokrácia lázadását elkerülendő az uralkodó jelentős földbirtokot osztott szét a nemesség között, tehette, mert a Zsigmond-párti főuraktól viszont szinte mindent elkobzott, valamint jelentős hányadot kaptak a *förläningarból* is a hozzá hű mágnások. IX. Károly halálának évében (1611), már mutatkozott az elfojtott feszültség az uralkodóház és a nemesség között. Ennek legfőbb megnyilvánulása az a szabadalomlevél volt (1612), ami „formálisan elismerte az elmúlt időszak törvénytelenégeit”¹¹, de én fontosabbnak tartom az a passzusát, ami visszahelyezi a *radot* korábbi helyzetébe, már ami az adóztatást és az államügyeket érinti. Természetesen a nemesek ügyeltek arra is, hogy a saját pozíciójukat megerősítsék, így biztosították a túlsúlyukat a bürokratikus kinevezéseknél. A nem titkolt cél pedig: megakadályozni, hogy még egyszer olyan hatalmi önkény valósulhasson meg, mint IX. Károly regnálása alatt.

---

¹¹ Anderson Perry: Az abszolutista állam 229. o.

Az arisztokrácia így jelentősen megkötötte a még kiskorú Gusztáv Adolf kezét, de az események bebizonyították, hogy erre nem is lett volna szükség. Az ifjú király ugyanis egy percig sem kívánt apjához hasonlóan kormányozni.

Amíg azonban nem érte el a nagykorúságot, helyette Alex Oxenstierna kancellár irányította ténylegesen az országot. Ő a svéd történelem egyik meghatározó karaktere, ahogy Nagy Gábor jellemzi: „a modern svéd állam egyik megalapozója”¹². Összeállítja a biztosítékrendszert (*kungaförsäkran*), amit 1611. végén Gusztáv Adolfnak el kell fogadnia nyköpíngi országgyűlésen azért, hogy nagykorú lehessen. (Egyesek szerint az első valódi országgyűlés Arborgában tartották 1435-ben, míg mások a riksdag elnevezést először az 1527-es västerasi gyűlésre használják).

Az uralkodónak ígéretet kellett tennie, hogy megőrzi országának lutheránus hitét, továbbá minden más vallás gyakorlását megtiltja az 1593-as uppsalai concilium alapján. Az az ember, aki más vallásban hisz, semmilyen méltóságot nem tölthet be, azonban kivételként a kereskedelemre és a hadügyre tekintettel néhány külföldi magánszemély kaphatott tisztséget. Néhány követelménynek azonban nekik is meg kellett felelniük: a vallásukat csak, nyilvánosságtól mentesen gyakorolhatják, a lutheránus istentiszteleteket nem zavarhatják meg.

Törvényt nem hozhat, és nem változtathat meg az államtanács (*rad*), a rendek és János herceg egyetértése nélkül. (János herceg III. János második házasságából született.)

Ugyanígy háborút nem indít, sem, szövetséget sem fegyverszünetet nem köthet a rendek, az államtanács és a herceg jóváhagyása nélkül. Az igazságszolgáltatást terén is kötelezték az uralkodót, miszerint mind a városokban mind a városokon kívül csak svéd születésű személy töltheti be a bírói posztot, de a polgármester, és a jegyző ugyancsak kizárólag svéd „állampolgár” lehet.

A tíz pontból álló diploma egyik pontja kitér a püspökökre is: a püspököknek nem kell előzetesen a királyhoz járulnia, ugyanakkor előzetes vizsgálat nélkül nem mozdítható el posztjáról.

---

¹² Nagy Gábor: Det var en gäng ett fattigt land; Gesta, Miskolci Történész folyóirat; 2005, 1-2. szám 66. o.

A tizedik pont is figyelemre méltó, ugyanis az uralkodónak kötelezettséget kellett vállalnia, hogy az előtte feljelentett személyeket mielőtt börtönbe zárná, törvényes eljárás keretében kell kivizsgálnia az ügyet.

A kancellár megreformálta az oktatási rendszert is, valamint sikeres kampányt folytatott a svéd nemzet dicsőítésére, magukat ugyanis a gótoktól eredeztette.

Oxenstierna alatt a *rad* is átalakult, egy a közügyekkel foglalkozó titkos tanács lett belőle. 1617-ben szabályozták a *riksdag* összetételét és törvényhozó tevékenységét. A legfontosabbnak egy 1626-os rendeletet tarthatunk, ebben ugyanis a nemességet három rangfokozatba osztotta, és *riddarhus* elnevezéssel külön kamarát szervezett nekik. Innentől kezdve ez, a rendi gyűlés egy markáns pontjává vált. Létrehozták 24 lännek nevezett tartományi egységet, amik irányításával egy-egy a nemesség soraiból kijelölt kormányzót (*landhövding*) bízott meg. Ennek is köszönhető, hogy békés volt a viszony az arisztokrácia és az uralkodó között ebben a periódusban.

Az uralkodó számottevő mértékben megemelte a hadsereg és a flotta létszámát, ennek is köszönhetőek a korszak kiemelkedő svéd katonai sikerei is. A katonai akciókhoz elengedhetetlenül szükséges a pénz. Ennek előteremtése nem kis feladat elé állította az uralkodót, de végül a svéd királyok is a jól bevált eszközhöz folyamodtak, megadóztatták a lakosságot. (Az adózás kérdése nemcsak ebbe a skandináv államban volt komoly probléma, de Nyugat-Európa számos államában, például Spanyolországban az egyházat míg máshol például Franciaországban pedig a nemességet is megadóztatták)

1614-ben a kiépítették a központi igazságszolgáltatást adók behajtásának a megkönnyítést célozva. Létrejött a *Svea hovrätt*, amelynek elnöke a *drots* (gyakran a király helyettese) lett. Ülnökei közül négy az államtanács tagja, míg öten a nemeseket, újabb öt ember pedig a nem nemeseket reprezentálta. Egységes jogrendszer ebben a korszakban nem volt, a tartományi jogoknak megfelelő *landslagok* már régen nem alkalmazhatók, a megváltozott körülmények miatt. A jogrendszer modernizálása érdekében a kancellár előírta, hogy az alsóbb bíróságoknak be kell szolgáltatnia az ítéletkönyveiket (*räntekammerre*) a felsőbb bíróságok számára.

1617-ben szabályozzák az országgyűlés működését is. A király előterjesztésére a nyitóünnepség után kerül sor, minden rend külön tárgyal és vitat meg. Ha a négy rend nem jutott egyezségre, abban az esetben újabb tárgyalásra kerül sor. Érdekesség, arra is kidolgoztak egy megoldást, ha a rendek képtelenek lennének megállapodni, ilyenkor a király a neki legjobban tetszett megoldást választja. 1632-után az országgyűlés működése bizonytalanabb lesz, de a kancellár 1638 után rendszeresen összehívja.

1626-ben Gusztáv Adolf bevezeti a *Riddarhusordningot*, azaz jogi szempontból kijelöli a rend határait, feltételeit. Mindösszesen 126 család felelt meg követelményeknek, akik közül 20-30-an alkották a legfelsőbb kört, a mágnások körét, akikből pedig a *rad* állt. Ezek a számok nem is olyan meglepőek annak fényében, hogy a svéd arisztokrácia száma Európával összehasonlítva is elenyésző volt. Példaként álljon itt az a beszédes adat, hogy 1611-ben 1 300 000 fős népességből mintegy 400-500 családot számlált a nemesek közössége.¹³

Visszatulva a korábban írottakra, ennek a csekély létszámnak is köszönhető, hogy nem alakult ki egy egységesen fellépő arisztokrata-réteg a mindenkori uralkodó ellen. E miatt a jelentéktelen arány miatt a parasztságnak sem kellett félnie attól, hogy a nemesség jogait csorbítani akarná.

Gusztáv Adolf uralkodása a „monarchia és a nemesség kibéküléséről és összeolvadásáról tanúskodik”.¹⁴ Egyesek szerint ekkor kezdődött el rendszerváltás (*systemsifte*) a svéd történelemben. Így az abszolutizmus tovább fejlődhetett, bár megőrizte különlegességét, igazi, reális belső ellenfele nem volt. Mondhatnánk (s, ezt a későbbiekben látni is fogjuk), hogy Svédország mindenkori, aktuális hatalmi pozíciója nem a belső tényezőktől függött igazán, hanem szomszédai (elsősorban Dánia, Lengyelország, Oroszország) helyzetétől.

Gusztáv Adolf külpolitikája is kiemelésre méltó: nemcsak megszabadult, a még IX. Károly által elkezdett, és sikertelen háborútól Dániával, de jelentős területi gyarapodást könyvelhetett el Oroszország rovására, meghódította Rigát, de Kelet-Poroszországot is komolyan veszélyeztette, hogy csak a legfontosabbakat említsem.

---

¹³ Anderson Perry: Az abszolutista álla, 233.o.

¹⁴ Anderson Perry: Az abszolutista állam 229. o.

Mint ismeretes Svédország a harmincéves háborúban (1618-1648) meghatározó szerepet játszott. Köszönhető a svéd hadsereg fejlettségének és szervezettségének. (1630-ad haditerv alapján a 46 ezer ember állt készen Németország lerohanására.) Megfelelően illusztrálja a svéd közigazgatás és hadsereg korszerűségét az a tény, hogy az akkor még három részből álló Poroszország a területi unifikációját a svéd minta alapján hatja végre. Ugyanis a svédek katonailag megszállták a három térséget, egységesen adóztatják őket, s innen indítják a sikeres katonai akcióikat. A vesztfáliai béke után a poroszok nem szüntetik meg a svédek által kiépített, s jól működő rendszert, hanem elsajátítják azt. Ennek is köszönhető Poroszország felemelkedése.

Így már megérthetjük, miért volt Svédország 1632-ben, Gusztáv Adolf halálakor egész Európa egyik vezető hatalma.

A harmincéves háború nagy részében Gusztáv Adolf utóda, Krisztina királynő (1623-54) uralkodott. Az úrnő a svéd történelem egy emlékezetes uralkodója volt, több szempontból is.

Elsősorban át kívánt térni a katolikus vallásra, s ez egy százszázalékosan lutheránus országban elképzelhetetlen.

Másodsorban lemondott a trónról, s, hogy miért? Erről még ma is polémia dúl a történészek között. Vannak, akik szerint világot akart látni, mások úgy vélik egyszerűen csak nem szeretett volna férjhez menni.

A királynő a nemesség és a parasztság viszonyába is beavatkozott!

Az ifjú királynő uralkodását kezdetén Oxenstierna bátorítására a királyi birtokokat, és adókat eladta a királyi funkcionáriusoknak. Így azzal közel negyven év alatt megduplázódott a nemesek kezén lévő földbirtok-mennyiség. Regnálása alatt az ország bevételi közel 50 százalékkal csökkentek. A királynő valószínűleg nem érzékelte tetteinek a kockázatát. Ezekkel intézkedésekkel ugyanis pont annak teremtette meg az alapját, hogy a meggazdagodó nemesség kiterjessze a hatalmát a parasztság felett, s megkísérelje őket jobbagyosorba taszítani. Holott tudjuk, a svéd abszolutizmus fő ereje éppen a szabad, független parasztságban keresendő.

Végül, de nem utolsó sorban, Krisztina uralkodásának jelentős az alkotmányjogi vetülete is:

Mivel még kiskorú volt, ezt a kényes helyzetet valahogyan meg kellett oldani. Az ifjú trónörökös Alex Oxenstierna számíthatott, aki elfogadtatott az elégedetlenkedő nemesekkel egy „megegyezést” az 1634. évi országgyűlésen. A kancellár azzal a fikcióval győzte meg az arisztokráciát, hogy az elhunyt király végakarata is ez volt, de sajnos korai halála miatt a részleteket az uralkodóváltásnak már nem dolgozhatta ki.

A leglényegesebb eleme ennek a dokumentumnak, hogy a király után a legfőbb hatalmat a 25 tagú államtanács gyakorolja. Feladata igen sokrétű volt-éppen ezért ezeket öt különböző kollégiumban intézték-, többek között ellenőrizhették, hogy a király a törvényeknek megfelelően kormányozza-e országát. Emellett felügyelhetette a monarcha vallását, s amennyiben nem a lutheránus tanok szerint irányítja a birodalmat, joga volt visszavezetni őt erre a hitre.

Ami a kollégiumokat illeti, sikeresen végrehajtották a munkamegosztást közöttük. Így például a második (vezetője a riksmarskal), egy katonasággal összefüggő feladatot ellátó testület volt. Tagjai között találunk katonatisztet, államtanács-tagot, tábornagyot, sőt még a felszerelésnek is külön felelőse volt. Felügyelnie kellett a lovasságot, az erődöket, a toborzást és a tüzérséget egyaránt. A harmadik (élén *riksammíral*-lal) quasi az admirális szerepét töltötte be. (Az eredetit 1620-ban hozták létre). A vezető munkájában támaszkodhatott a négy viceadmirálisra, a két, katonai tapasztalatokkal is rendelkező tanácstagra. Ellenőrizniük kellett minden tengerészt, hadihajót, a svéd állam fennhatóságához tartozó tengeri létesítményt, valamint gondoskodnia kellett ezek megfelelő ellátásáról is. A negyedik kollégium -amelyet a *canstler* irányított -őrizte a nagypecsétet. Ebben a testvériségben (a kollégiumok másik elnevezése) hoztak meg minden járást (*häråd*), illetve län-t (ebben az időszakban már *landskapp*-nak hívták őket) érintő rendeletet és határozatot, de itt foglalkoztak a követek beszámolóival, valamint az országgyűlési iratokkal is.

Az adómester (*riksskattmästre*) irányítása alatt működő ötödik kollégium volt felelős az adók beszedéséért, valamint gondoskodott a megfelelő felhasználásukról. Még az adómester is komoly apparátussal rendelkezett, pl.: két tanácstag, két nemes, két idősebb kamarai ember

mindegyik titkárral stb.¹⁵Mind az öt testvériség székhelye Stockholm, és szünet nélkül tevékenykedtek.

A svéd birodalom terjeszkedése miatt az igazságszolgáltatást is modernizálni kellett. Ebben az egyezségben a kancellár erre is megoldást talált, a korábbi egyetlen főbíróság mellé, létrehozott még négy újabbat, amit ugyancsak *hovrätt*-nak hívtak. Elméletben a kifogásolt ítéletek miatt a királyhoz lehetett fellebbezni, a valóságban azonban a fellebbviteli bíróság szerepét a *rad* töltötte be. Így már összesen öt központi bíróság működött, ám ezek közül is a legjelentősebb a stockholmi székhelyű volt, vezetőjét a *drots*-ot tizenhat ülnök és még számtalan nemes és államtanács-tag segítette törvénykezési munkájában.

Természetesen az államtanács összejövételének a rendjét is pontosan szabályozták, még az ülésen elhangzottak feljegyzésének a szabályozásáról sem feledkeztek meg, mindezeket a kancellária koordinálta, azaz közvetve Oxenstierna. Nem annyira fontos, inkább érdekes, de még istállómeister (*stallmästare*), a ceremóniamester (*öfvermärschalk*) feladatkörét is pontosan körülhatárolták ebben az iratban.

Katalin királynő ezenkívül megduplázta az alsóbb rangfokozatok számát, de nem feledkezett meg a bárokról sem, hiszen létszámukat a *Riddarhus* legfelső rendjében megháromszorozta.

Mint minden tehetséges és sikeres uralkodó, ő sem feledkezett meg a parasztságról. Ennek bizonyítékeként 1644-ben a földet művelő parasztok mentesek lesznek a rendkívüli adóktól (*frälsebönder*) cccc

A XVII. Század közepén a tartományokban tökéletesen megoldották a civil és a katonai igazgatás szétválasztását. A katonai szférát a központból oda kiküldött „quasi helytartó”, de gyakran a herceg irányította, míg a civil igazgatást továbbra felügyelheték a helyi nemesek. Ez tipikusan megfigyelhető a Pomerániában és a mai Bréma területén. Egyébként általánosságban igaz, hogy a földbirtokos nemeseknek kellett a lakosok kisebb jogvitáiban eljárni, s segíteni kellett az igényérvényesítésüket. (Indigenatsrecht)

¹⁵ Nagy Gábor: Det var en gäng ett fattigt land; Gesta, Miskolci Történész Folyóirat, 2005, 1-2. szám 75. o.

Végül kiemelendő az az 1634-ben keletkezett rendelkezés, ami Krisztina királynő kiskorúsága miatt született. (Őt majd csak 1644-ben nagykorúsítják.) Ennek részletes kifejtésére visszatérek XI. Károly kapcsán.

A svéd abszolutizmus történet 1648 után

Krisztina királynő 1654-ben lemondott a trónról. Svédország új uralkodója X. Károly, aki szinte rögtön támadást intézett Lengyelország ellen. A kezdeti sikereket (Pozna, Varsó, Krakkó elfoglalása), végük kisebb-nagyobb kudarcok követték, köszönhetően a lengyelek feltámadásának, illetve a hollandok győzelmének a tengeri harcszíntéren. Ám az igazán komoly katonai vereséget Dániától könyvelhette el X. Károly, aki ezt nem is hagyta büntetlenül. Hadseregével rövid időn belül Dánia fővárosa, Koppenhága ellen fordult, s döntő győzelmet aratott Dánia felett. Így a Svéd Birodalom legnagyobb kiterjedését 1658-ben érte el, a roskildei békével. Dániától elhódította a mai Svédország déli partvidékét, illetve a mai Norvégia középső részét. Ezzel a svéd uralkodó elért, hogy „a Balti-tenger svéd beltengerré változzon”¹⁶. Ennek ellenére ez az állapot korántsem mondható tartósnak. A svédek ugyan Európában is fejlett haditechnikával rendelkeztek, de ez rendkívül alacsony lakosságszámmal párosult. (mindössze két és fél millió lakost számlált ebben az időszakban az ország). Ez a törekenység igazán 1670-es években ölt testet, amikor is a környező, feltörekvő hatalmak komoly fenyegetést jelentenek a svéd államra, ami aztán végül az északi háború során fog manifesztálódni. (Ráadásul Svédországnak folyamatosan háborúznia kellett, ha fenn kívánta tartani nagyhatalmi státuszát, ugyanis, mint már korábban is utaltam rá, a svéd állam egy erőforrásokban rendkívül szegény ország volt. Pontosan ez is indokolta a gyakori háborúkat, például Dániával, Lengyelországgal vagy Oroszországgal. A svéd sikerekben nagy szerepet játszott az 1542-ben megkötött, s rendkívül tartósnak bizonyuló svéd-francia szövetség.) A király azonban nemcsak a külpolitikában alkotott maradandót. Regnálása alatt indult el a redukció folyamata, azaz a korábban eladományozott földbirtokok visszavétele.

Ez az intézményt nemcsak békeidőben, hanem háborús viszonyok között is kitűnően tudták alkalmazni. Azáltal ugyanis, hogy visszaháramlott a királyra a korábban eladományozott földbirtok, jelentősen megnövekedett az állami bevétel. Így kevésbé kényszerült rá az uralkodó a *riksdag*

---

¹⁶ Hahner Péter: A régi rend alkonya 312.o.

támogatására az adók megszavazása céljából. Hosszú távon pedig ez is segítette a *riksdag* szerepének csökkentését.

X. Károly 1660-as halála után ismét egy kiskorú uralkodó töltötte be a svéd trónt (XI. Károly), így helyette ténylegesen De La Gardie kormányozta az országot egészen 1672-ig.

Korábban is láthattuk, hogy egy király kiskorúsága esetén a *Riksdag* hatalma megerősödik, ez nem történet máshogy most sem.

A megboldogult monarcha egy rendkívül szegény és jelentős államadósággal (tízmillió tallér) küszködő országot hagyott hátra fiának. A redukció már hosszú évek óta zajlik, így a nemesség már a birtokok felével sem rendelkezik. (Fontos emlékeznünk arra a tényre, hogy a nemesség milyen nagy támasza volt egy időben az uralkodónak.)

A redukció jelentőségének a megértéséért itt említem meg az 1650-ben történeteket:

Ebben az évben egy önmagáért beszélő mondat hangzik el az egyik paraszti képviselőtől az országgyűlésen: „Tudjuk, hogy más országokban a község szolgál, és attól félünk, hogy ez el fog érni minket is, akik éppúgy szabadon született népség vagyunk”¹⁷Különösen annak fényében kiemelendő ez a kijelentés, hogy a másik két nem nemesi rend (papság, városok) is erre az álláspontra helyezkedett. Könnyedén megérthetjük tehát, hogy miért szorgalmazták a redukciót, hiszen ha minden föld a nemesek kezén maradt volna, joggal tarthattak attól, hogy megpróbálják őket jobbgátsorba taszítani.

Ezzel szemben a földbirtok-visszavétel legnagyobb ellenzői érthetően az arisztokraták voltak, ők így érveltek: a visszavételi óhaj, „nem más lenne, mint háború felidézése az országban”¹⁸

Tudjuk mi történt a kancellár régensége alatt, a redukció leállt.

---

¹⁷ Nagy Gábor 87. o.

¹⁸ Nagy Gábor 87.o.

Ugyancsak De La Gardie nevéhez fűződik a *gärdsrättet*, ami révén Svédország történetben, első ízben kaptak a földesurak magánjoghatóságot a parasztok felett. Ezt végül 1670-es eltörlik. (Ennek fényében még inkább érthető a három nem nemesi rend félelme 1650-ben.)

A svéd birodalom külpolitikájában is jelentős változások történtek. Mivel ekkor Svédország Franciaország szövetségeseinek számított, kénytelen volt bekapcsolódni az 1674-es holland háborúba, azaz harcolnia kellett Dánia, Brandenburg és a Habsburg Birodalom ellen is. Nem várt eredményt hozott ez a küzdelem, ugyanis a megerősödő Poroszország könnyedén legyőzte Svédországot, s csak XIV. Lajos felmentő csapatainak köszönhetően nem kellett területi veszteséget elszenvednie a svédeknek. A király tanult a hibából, ettől kezdve óvatosabb külpolitikát folytatott.

XI. Károly észrevette, hogy a *Riksdag* nemesei és a közrendi tagjai között kezd egyre inkább éleződni a feszültség, amit ő ügyesen ki is használt, ugyanis 1680-ben kimondatta, hogy nem kell követnie az arisztokratákból álló tanács véleményét.

Ennek a merész kijelentésnek az előzménye az volt, hogy XI. Károly jogértelmezést kért, a még kiskorú Katalin királynő uralkodása alatt született döntésről. Ez a határozat az országtanács jogkörét jelentősen bővítette, tulajdonképpen kezébe adta a tényleges kormányzás lehetőségét. A helyzetet árnyalja az a kitétel, hogy, bár korlátozták a rendi gyűlés szerepét, de a legfontosabb kérdésekben a *riksdag* dönthetett.

Tovább bonyolította ezt az amúgy sem egyszerű helyzetet, hogy ezt a döntést, „soha nem erősítette meg hivatalosan egy felnőtt korú uralkodó, ami alkotmányjogi érvényűvé tette volna”.¹⁹Az uralkodó három fontos kérdést tett fel:

1. A nagykorúságot elért uralkodóra is érvényes ez a rendelkezés?
2. A királynak kell-e a tanáccsal együtt kormányoznia?
3. A rendi gyűlés részének tekintendő-e a tanács?

A harmadik kérdés ugyanis azt jelenti, hogy a tanács külön rendként kezelendő, mint ahogy azt korábban is követelte. A rendek felelete a következőképpen szólt: „az uralkodót csak

---

¹⁹ Sashalmi Endre: A nyugat-európai államfejlődés vázlata 139. o.

Svédország törvénye és jogi rendelkezései korlátozzák”²⁰Fontos, hogy azt is megállapították, hogy a monarcha dönti el, hogy kikéri-e a tanács véleményét, vagy pedig egyedül kormányozza az országát. Az országtanács és tagjai nem közvetítők az uralkodó a rendek között. (Magyarországon ezt a funkciót a nádor töltötte be.)

Svédország is Dánia példáját követte akkor, amikor igyekezett az országtanács szerepét minél inkább csökkenteni, de lényeges különbség volt, hogy itt egy már régóta létező törvénynek az értelmezése nyomán érte el az uralkodó ezt a politikai sikert. Ezzel szemben Dániában, az 1660-as években egy az alkotmány átírása révén érték el mindezt. Ccc

A váltás nem volt olyan éles Svédországban, mint Dániában, az adóztatás és a törvényhozás joga csak fokozatosan került a királyi prerogatívák közé. 1693-ben ezt az országgyűlés „szentesítette” is, amikor abszolút uralkodónak ismertéke el a királyt, sőt kijelentették, hogy csak abban az esetben tud országuk továbbra is fejlődni, ha a politikai berendezkedést (értsd: abszolutizmust) változatlan formában hagyják tovább működni.

XI. Károly itt sem állt meg, a grófságokat és a baronátusokat megsemmisítette. Eltérően kezelte a „tengeren túli területeket”. Itt is végrehajtották a redukciót, azonban a közel száz évvel ezelőtti állapotok álltak helyre. A redukciónak köszönhetően jelentősen növekedett az állami bevételek aránya, s ezzel párhuzamosan újabb, a parasztságot sújtó adókat vetett ki az uralkodó.

Svédország ekkor is hatalmas hadsereget tartott fenn, s mindez óriási költséggel járt. XI. Károly, hogy tehermentesítse a költségvetést ettől a tehertől, megszervezte a katonaparasztokra épített hadseregét. Ezeket a katonákat *indelningsverketre* telepítették le, ezek kifejezetten olyan földbirtokok voltak, amiket a katonaparasztok számára tartottak fenn. A rendszer sikerességének az érzékeltetésére álljon itt az az adat, miszerint 1680-ban a hadsereg állandó létszáma közel 63 000 fő volt. XI. Károly emellett elszántan fejlesztette a flottát is. A közel 60 000 fős hadseregnek a harmada pedig állandóan a tengeren túlon állomásozott, garantálva ezzel annak a térségnek a biztonságát.

---

²⁰ Sashalmi Endre: A nyugat-európai államfejlődés vázlata 140. o.

A bürokrácia terén jelentős változások következtek be, racionalizálta a működését, de ami talán ennél is fontosabb, hogy most már a kisenemesség is ugyanolyan feltételek mellett tölthetett be bármilyen posztot ezen a területen, mint az arisztokrácia. Az uralkodó a korábban meghódított Lívóniában és Scaniában sikeresen végrehajtotta a központosítást, s mindent megtett e területek svédesítése céljából.

Uralkodásának a végén érte el a legnagyobb sikerét, ami tökéletesen jelzi kormányzásának páratlanságát és kiemelkedő hatékonyságát. 1693-ban ugyanis megszűnt a *riksdag*, de még utolsó tetteként meghozta az a kulcsfontosságú határozatot, miszerint a mindenkori király Isten képviselője, így joga van a „korlátlan szuverenitásra a királysága felett”²¹.

XI. Károly utódára -XII. Károlyra-egy erős, takarékos államot hagyott, ahol az alattvalók feltétel nélkül végrehajtották monarchájuk parancsait.

XI. Károly és néhány elődei uralkodása világosan mutatja a svéd abszolutizmus fejlődésének a sajátosságát, azaz, hogy nem határozható meg egy konkrét dátum arra nézve, hogy mikor is fordul át a már korábban is meglehetősen erős központi hatalom egy abszolút monarchiába. Éppen ezért Svédország a legtipikusabb példája annak, hogyan is alakulhat ki egy központ (rendi) monarchiából az évszázadok folyamán a központosítás különböző fokain keresztül egy erős abszolút állam.²²

XII. Károly Svédországa

Az 1697-ben trónra került új uralkodó, XII. Károly gyökeresen más politikát folytatott, mint édesapja. Ő volt az utolsó Vasa-király, aki közel két évtizeden át irányította a svéd birodalmat. Ám tizennyolc évig tartó uralkodása nem mondható mindennaposnak. Kezdve onnan, hogy ebből öt évet a törökök fogságában töltött el, egészen odáig, hogy regnálása alatt szinte szünet nélkül hadban állt, kis túlzással, egész Európával. Mindezek ellenére meglepő, hogy távolléte alatt sem omlott össze a közigazgatás, bár ez valószínűleg annak is köszönhető, hogy nem volt olyan belső ellenállási „mozgalom”, ami ezt megkísérelte volna.

²¹ Anderson Perry: Az abszolutista állam 243. o.

²² Mezey Barna-Szente Zoltán: Európai alkotmány és parlamentarizmus történet 202. o.

Az ifjú, 15 éves uralkodót már ebben a korban nagykorúsították, köszönhetően az iránta táplált nagy reményeknek a nemesek részéről (leállítja a redukciónak), de sajnos ezekből semmi nem teljesült. A monarcha ugyanis igen erős katonai nevelést kapott, talán innen is eredeztethető érzéktelensége és az autokratikus hatalom melletti elkötelezettsége. (Az utóbbiban még édesapját is túlszárnyalta.)

XII. Károly alatt jelent meg (1713-ban) az egyszemélyi panaszkodó intézménye, ez ugyan még teljesen felelt meg a mai állampolgári jogok országgyűlési biztosának, de mindenképpen az elődjének tekinthető. Fő feladata, mint igazságügyi kancellárnak a közigazgatás működése elleni panaszok kivizsgálása. A szó mai értelmében vett első ombusman ugyancsak itt jelent meg: az 1809. évi svéd alkotmány alapján a svéd parlament választotta 1810-ben. (Ez a modell olyan tartós volt, hogy 1920-ig kizárólag Svédországban működött ez az intézmény, akkor ugyanis Finnországban és Norvégiában is bevezették.)

1700-ban kitört a nagy északi háború, ami egészen 1721-ig tartott. Svédországnak ebből a küzdelemből oroszlánrészt vállalt. Ugyanis XI. Károly halálával a svédek ellenfelei úgy gondolták, itt a kitűnő lehetőség a Svéd birodalom megsemmisítésére. Mindenki meglepetésére azonban a svédek roppant kemény ellenfélnek bizonyultak. 1699-ben I. Péter orosz cár, II. (Erős) Ágost lengyel király és IV. Frigyes dán uralkodó megkötötte a svédek ellen irányuló *preobrazsenszkojei* szerződést. A dánok a dél-svédországi tartományokat szerették volna visszahódítani, az orosz cár a hón áhított Balti-tengeri kijáratot megszerzését remélte ettől a háborútól.

Mindezt azért tartottam fontosnak előrebocsátani, mert csak így érthetjük meg, mi is okozhatta az északi háború végén a svéd abszolutizmus összeomlását.

Mint már utaltam rá, XII. Károly egy rendkívül takarékos és erős államot örökölt. Az állami jövedelmeket és a hadsereget elődje kellően megerősítette, ennek is köszönhetőek a kezdeti komoly svéd sikerek. Ráadásul ez párosult az új uralkodó zseniális hadvezéri képességeivel, valamint a minden ellenfelét megbüntetni akarással. A háború kezdetén a király elhagyja Stockholmot, -ide soha többé nem tér vissza, Svédországba is csak tizenöt év múlva-, s Koppenhágát ostromolja sikeresen. A győztes csata után a dánokkal megkötötte a travendali békét. A következő győztes ütközet

Narvánál vár rá 1700. novemberében, ahol a túlerőben lévő orosz csapatokat győzi le. XII. Károly kifejezetten ezeknek a kezdeti győzelmeknek köszönhetően Európában rendkívüli tekintélyre tett szert (ne feledjük ezzel a háborúval párhuzamosan zajlott a spanyol örökösödési háború is 1701-és 1714 között). Éppen ezért a nyugat-európai államok mind azt remélték, hogy majd az ő oldalukon avatkozik be a küzdelmükbe. (Magyar vonatkozása ennek az eseménysorozatnak is van: II. Rákóczi Ferenc azt remélte, hogy XII. Károlyban támogatóra lelt, de csalódnia kellett, mert a svéd uralkodó nem akarta a Habsburgokkal ápolt jó kapcsolatát tönkre tenni.) Amennyiben a király elfogadja a megíjedt II. Ágost békeajánlatát, a Svéd Birodalmat megőrizhette volna. Végül azonban 1709. július 8-án Poltavánál a svédek döntő vereséget szenvedtek. Ebben a csatában XII. Károly egy mindösszesen egy rosszul felszerelt, 22 000 fős seregre támaszkodhatott szemben a 42-45 000 fős orosz sereggel. Ez az eddig tapasztaltak fényében különösen meglepő, hiszen a svédek mindig a kiváló, jól képzett, s szinte legyőzhetetlennek hitt hadseregekről voltak híresek. Ez a csata fordulópont volt, mind Svédország, mind Kelet-Közép-Európa történelmében, Svédország pozícióját a nagyhatalmi küzdelmekben Oroszország vette át, aki hatalmát még Lengyelországra is kiterjesztette.

Mi vezethetett el idáig? A kérdés megválaszolása bonyolult, s nemcsak katonapolitikai tényezőket kell említenünk, hanem társadalmikat és gazdaságiakat egyaránt. A századfordulóra ugyanis a svéd uralkodók minden erőfeszítése ellenére országuk gazdaságilag már nem volt képes felvenni a versenyt a szomszédos államokkal. Ugyanis míg korábban a gazdaságnak, mindössze 1 500 000 embert kellett ellátni, addigra ez a vizsgált időszakban elérte a hárommilliót is. Ehhez a lakosságszámhoz viszonyítva, a svéd király csak 110 000 fős hadsereggel rendelkezett. Ez a szám még kevesebbnek tűnhet, mert ezt az állományt a külföldi zsoldos csapatok segítségével tudták fenntartani. Tovább tetézte a bajt, hogy ennek az amúgy is csekély hadseregnek csupán a felét lehetett mozgósítani támadó hadjáratokra. (Éppen ezért volt mindenki ellenség számára meglepő XII. Károly kezdeti sikerei.)

Az ország nem igazán támaszkodhatott korábbi hódításaira sem. Az elfoglalt német területek nem akarták elismerni a Vasa-dinasztia hatalmát, ettől a súlyos teherként nehezedő igától meg akartak szabadulni. Ellenállásukat csak növelte a földbirtokok tömeges elvétele az állam számára, s a Vasa-királyok központosító törekvései.

Visszatérve a háború további alakulására: XII. Károly nem ismerte el vereségét, tovább kívánta folytatni a küzdelmet. (Jól jelképezi a mentalitását ez a mondat is: „Csak akkor adom meg magam, ha már az öltözékem is lángol”²³) Minden törekvése ellenére még az oszmánokat sem sikerült belevonni a háborúba, végül a norvégiai Fredrikshald-nál kapott halálos fejlövést 1718. decemberében 11-én, este. Az összeomlás ilyen kései ideje köszönhető a svédellenes szövetség meggyengülésének is (1716 körül), valamint annak, hogy XII. Károly igyekezett tartalékait a végsőkig kihasználni. Így a svéd abszolutizmus XII. Károly halálával (1718) megszűnt, ráadásul a későbbi uralkodóknak azt is meg kellett ígérniük, hogy gyűlölik az abszolutizmust. Svédország másodrendű hatalommá degradálódott, csökkenteni kellett a hadseregére fordított kiadásokat is közel 30 százalékkal. Ez az adat is jól illusztrálja, hogy amint elvesztette katonai hatalmát, (Krisztina királynő híres mondata: „A mi felemelkedésünk háborúkon keresztül”²⁴) s mozgásterét Svédország, az abszolutizmus már nem tudott fennmaradni.

XII. Károly halála után módosul az új kormányzati forma (regeringsform), beköszönt a szabadság ideje (frihetstid), egészen 1722-ig. Ez alatt az időszak alatt írják alá az észak háborút véglegesen lezáró nystadti békét 1721-ben. Jóllehet ez a szabadság nem minden ember szabadsága, inkább a csak a nemesek szabadsága, ugyanis a hatalmat a nemesek továbbra is autoriter módon gyakorolják.

---

²³ Hahner Péter: A régi rend alkonya 119. o.

²⁴ Nagy Gábor: 96. o.

Felhasznált irodalom

- Anderson Perry: Az abszolutista állam, Gondolat kiadó, Bp. 1989.
- Hahner Péter: A régi rend alkonya, Panem Kiadó, Bp. 2006.
- Krüger, Kersten: Die Ständischen Verfassungen in Skandinavien in der früher Neuzeit, Verlag, Berlin-Hamburg-Münster, 2005: 179-198
- MezeyBarna-Szente Zoltán: Európai alkotmány-és parlamentarizmus történet. Osiris Kiadó, Bp. 2003
- Nagy Gábor: Der var en gäng ett fattig land. (Históriák a közép -és kora-újkori svéd királyságból.)=Gesta, Miskolci Történész Folyóirat. 1-2/2005: 49-99.
- Sashalmi Endre: A nyugat-európai államfejlődés vázlata, Pannonica Kiadó, Bp. 2006.
- Egyetemes állam-és jogtörténet Ókor-feudális kor, Szerk: Rácz Lajos HVG-ORAC Kiadó, Bp. 1998.
- Alkotmánytan I. Szerk. Kukorelli István Osiris Kiadó, Bp. 2007.
- Roberts, Michael: The Swedish Imperial Experience, 1560-1718. Cambridge University Press, Cambridge, 1984.
- Jogi Lexikon, KJK-Kerszöv Kiadó Bp. 1999.